

УДК 811.111: 81'372

КАТЕГОРІЯ СМISЛУ ТА ЗНАЧЕННЯ. СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ

Тарас КИЯК (Київ, Україна)

На основі попередніх досліджень у сфері логіки та філософії мови пропонується концепція розмежування лексичного значення у мові та його реалізація у мовленні як смислу. Лексичне значення есплікується у вигляді дефініції, а смислові зіставляється внутрішня форма (буквальне значення) одиниці. Такий підхід уможливило перспективне прагматичне застосування розглянутих категорій семантики, наприклад, застосування розглянутих категорій та реалізація категорії «мотивованості» лексичної одиниці найперше у фахових мовах.

Ключові слова: смисл, значення, внутрішня форма, дефініція, семантика, «мотивованість».

The concept of discrimination of a lexical meaning in language and its realization in speech as sense has been suggested on the basis of the logic and philosophy research. The lexical meaning is explicitly presented in a form of a definition while the sense is referred to inner form (literal meaning) of a linguistic unit. Such an approach envisages a perspective pragmatic use of the semantic categories under consideration, for example, for the characteristic and realization of the category of motivation of a lexical unit first and foremost in languages for special purpose.

Key words: sense, meaning, inner form, definition, semantics, motivation.

Уперше спробу розмежувати поняття смислу і значення зробив у 1892 р. німецький вчений Г. Фреге (1848–1925 рр.) у праці "Über Sinn und Bedeutung" [28]. Цій проблемі приділяв увагу також Д.С. Міль у своїй "Системі логіки силогічної та індуктивної" [Цит. за 10: 40]. А.А. Ветров підкреслює: "Відкриття двох видів значення було одним із найбільших досягнень Г. Фреге. Можна погоджуватися або не погоджуватися з його тлумаченням предметного та смислового значення, однак без цих понять семіотика як наука немислима" [3: 25]. Зауважу: тут під "предметним значенням" розуміється "Bedeutung", а "смислового значенню" відповідає "Sinn".

Г. Фреге ввів різницю між предметним значенням (Bedeutung) та інформацією про даний об'єкт, позначений певним виразом, яку він називає смислом (Sinn). Він пише: "Напрошується думка пов'язати з кожним знаком... крім означуваного, яке ми будемо називати значенням знака, також і те, що я назвав би смислом знака і в чому виявляється спосіб даного..." [28: 26].

Всякий знак предмета Г. Фреге називав власним іменем (Eigenname) або одиничним іменем (Einzelname) [27: 197], предмет імені – його значенням, що розглядається як істинність предмета (так само як і його хибність). Під смислом виразу Г. Фреге розумів думку (Gedanke), що міститься у виразі, ту інформацію, що втілена у способі утворення виразу або в його відношенні до інших виразів мови і яка вказує одночасно на значення виразу. Г. Фреге вважає, що смисл імені має об'єктивний характер, оскільки він може бути надбанням багатьох людей. Цим відрізняється смисл імені даного предмету від суб'єктивного уявлення про нього. Смисл в утвореному із осмислених елементів складному імені фіксується у способі його побудови.

Визначаючи відношення між смислом та значенням, Г. Фреге стверджує, що смисл займає середнє місце між значенням імені, в ролі якого виступає позначений ним предмет, та уявленням суб'єктивного характеру. Смислові імені відповідає єдине значення, хоч одне значення може визначатися різними смислами. Одиниці природної мови характеризуються певною смисловою спільністю і в той же час відрізняються одна від одної як одиниці системи мови деякою смисловою специфікою.

Досить цікаво інтерпретує Г. Фреге явище полісемії, яку він називає багатоосмисленістю. Він вважає це явище нехарактерним (або, принаймні, воно не повинно бути таким) для мови точних наук. Важко все ж погодитися з трактуванням полісемії як багатоосмисленістю. Один мовний знак має один смисл, хоча даний знак може потенційно бути полісемантичним. Тут "посередник" – смисл – ніби приховує від нас всю різноманітність значення слова. В. А. Звєгінцев пише: "Звичайно, з одним і тим же знаком можна умовно поєднати два "значення", але в такому випадку ми будемо мати не один полісемантичний, а два різних знаки, бо ніякою внутрішньою спільністю два різних "значення", пов'язаних з однією формою свого виявлення, не можуть володіти" [6: 24-25]. Зауважимо, у Звєгінцева поняття "значення" відповідає нашому розумінню смислу.

Важливим є трактування Г. Фреге простих імен (сюди можна віднести також непохідні слова). Тоді як складне слово позначає предмет завдяки тому смислові, який мають його частини, прості імена не складаються із осмислених елементів. Вони можуть входити до складу інших імен, але самі імен не вміщують. Отже, можна вважати, що прості імена смислу не мають.

До простих імен Г. Фреге відносить і власне ім'я, смисл якого однозначно окреслює предмет цього імені, але не обумовлює існування цього предмета. Тут я вживаю термін "власне ім'я" у

звичайному розумінні (Петро, Венера, Сократ). Тому, на думку Фреге, в природних мовах з'являються "уявні" власні імена, що мають смисл, але не мають значення. У мові науки і техніки не повинно бути таких "порожніх" імен. У зв'язку з цим доречно нагадати вислів К. Маркса: "Назва якої-небудь речі не має нічого спільного з її природою. Я зовсім нічого не знаю про дану людину, якщо я знаю тільки, що її звать Яковом" [13: 106].

Звичайно, не всі положення теорії Г. Фреге правильні і сприйнятливі для нашої науки. "Однак, незважаючи на те, що погляди Фреге мали в цілому метафізичний характер, його праці (зокрема, вивчення поняття смислу) були великим внеском у розвиток логіки" [1: 551].

На теорію смислу й значення звертало увагу багато радянських та зарубіжних логіків, філософів і мовознавців. Вони уточнювали деякі положення теорії Г. Фреге, поширювали сферу її застосування. Р. Карнап, наприклад, пише: "Поняття смислу й інтенціоналу відносяться до значення в строгому розумінні, як те, що схоплюється, коли ми розуміємо вираз, не знаючи фактів..." [10: 38]. Ідентичну думку висловив і А. Черч: "Грубо кажучи, смисл це те, що буває засвоєно, коли зрозумілим є ім'я, настільки, що можна зрозуміти його смисл, знаючи про денотат тільки те, що він визначається цим смислом" [22: 18]. Людвіг Вітгенштейн, в свою чергу, розглядає смисл як відношення імені (знака) до значення-концепту, як "те, що образ відображає" [4: 36]. Б. Рассел ввів у теорію смислу, спираючись на дослідження Г. Фреге, цікаву диференціацію імен на "визначені описи" та "власні імена" ("столиця Франції" та "Париж") [Цит. за 10].

Сучасні прогресивні вчені, критично оцінюючи доробок Г. Фреге та його послідовників, доповнюють їх положення та виправляють хиби. Німецький лінгвіст Е. Шанквейлер, критикуючи неправильний підхід до семантики американської школи структуралізму, зауважує, що одним із коренів помилкового підходу до цієї проблематики є взяття за основу математичної логіки в неопозитивістському світлі. Разом з тим він рекомендує: "Цей неправильний підхід можна, зокрема, перебороти, якщо, виходячи із діалектичного детермінізму, розглядати цей комплекс проблем з точки зору мовної прагматики і висунути на передній план сигнальну функцію мови, функцію викликати в іншого певну поведінку" [24: 208].

Радянський філософ А. А. Ветров визначав смисл як "слід предмета, до якого відсилає знак, слід залишається в пам'яті тварини або людини чи в кібернетичному пристрої завдяки минулому досвідові" [3: 27]. Подібне визначення смислу знаходимо у П. А. Слюсареві [20: 281]. Г. П. Щедровицький теж вважає, що "смисл може бути визначений як та конфігурація зв'язків та підношень між різними елементами ситуації діяльності та спілкування, яка створюється та відтворюється людиною, що розуміє текст повідомлення" [25: 230]. Досить чітко розмежування понять смислу та значення дає П. В. Чесноков. Він вважає, що "значення речі є те головне, заради чого річ існує", а "смисл – це щось зв'язане з думкою, з осмисленням" [23: 61, 88], і виключає із поняття смислу емоційно-експресивне значення. В дусі структуралістів він розрізняє чотири види значень: 1) структурне значення (відношення між знаками); 2) сигніфікативне або семантичне значення (відношення між сигніфікатами, тобто висловлюваними думками); 3) денотативне значення (відношення знаків до денотатів, тобто до позначуваних речей); 4) прагматичне значення (відношення знаку до позамовної реакції, що викликається цим знаком).

Ми не будемо вникати в деякі суперечливі питання теорії смислу та значення (проблема ототожнювання значення та поняття, віднесення смислу до мови або до мови та мовлення), а приймаємо та використовуємо її у формі, виробленій та відшліфованій логіками.

У лінгвістичні роботи, звичайно, не можна повністю переносити апарат логічного дослідження. Останній може служити доброю аналогією, унаочненням, може допомогти глибше та сміливіше проникнути у таємниці мови, оскільки ми в логіці та мові маємо справу зі знаковим характером досліджуваного матеріалу. А. А. Ветров справедливо підкреслює: "...ми приходимо до такого розмежування областей логічного, лінгвістичного та семіотичного дослідження: семіотика розкриває природу мови, лінгвістика та сучасна формальна логіка (остання лише в одному із своїх розділів) описує структуру мови, причому лінгвістика робить предметом своєї уваги структуру мови як способу спілкування, а логіка – структуру мови як засіб строгого, формалізованого доведення" [2: 81].

Враховуючи ці застереження, можна дати певну лінгвістичну інтерпретацію теорії смислу та значення.

Смисл складного імені визначається не тільки смислом його частин, а й характером правил, за якими воно побудоване, до того ж смисл виражається лише засобами мови. "Смислом слова не є арифметична сума значень слова, бо встановлене реченням логічне відношення понять є вже

новою формою, що відображає нові форми дійсності" [12: 217]. Тому недостатньо розуміти під словом в логіці та мові зміст, виражений лише сукупністю знаків природної та формалізованої мови. Такого неповного трактування смислу дотримуються В.С. Семенистий [17, 136] та Карл Аммер [26: 65]. В.С. Тюттін зазначає: "Об'єднання структурної та семантичної сторін являє собою смисловою стороною виразів" [21: 233].

Поняття смислу мовного знака до певної міри наближається до поняття внутрішньої форми значень, які утворені шляхом словотворення і є сукупністю значень словотворчих морфем та відношень між ними. "Внутрішня форма слова, сказаного митцем, дає напрямок думки слухаючого, але вона тільки збуджує цього останнього, дає тільки спосіб розвитку в ньому значень, по називаючи меж його розуміння слова" [15: 185]. Це виникає тому, що створенню слів передують вже сформульований зміст висловлюваного поняття, знання його істотних ознак, тоді як значення не подається словом, а тільки "висвітлюється" з однієї сторони. Саме завдяки розбіжності між змістовною стороною мовлення та мовними одиницями, вважає В. З. Панфілов, мислення завжди може вийти за рамки змісту мовних одиниць, створюється можливість впливу мислення на змістовну сторону мовних одиниць, на їх становлення та розвиток [14: 231].

Проте поняття смислу суттєво відрізняється від понять внутрішньої форми та буквального значення. Останні можуть навіть мати своєю передумовою розкриття етимології і відповідних знаків, тоді як поняття смислу є цілком синхронним.

Отже, під словом ми розуміємо значення слова або стійкого словосполучення, обумовлене виключно семантикою його компонентів, взаємовідношеннями між ними та їх граматичною структурою. Словесна сторона слова утворює не просту сукупність значень та вживань, а певну систему взаємозв'язаних, взаємообумовлених елементів.

Різниця між значенням та словом полягає в тому, що словом є функція від двох аргументів – від семантики компонентів лексичної одиниці та від типу структурної моделі, що пояснює, організує ці компоненти в єдине ціле. Під лексичною одиницею тут мається на увазі слово або стійке словосполучення.

Розглянемо термін обчислювальної техніки "лічильник". В ньому легко відокремити як компонент суфікс *-ник*, який навантажений значенням "пристрій". Значення першого компонента позначимо як "лічба". Структурна модель терміна – "вербальна основа + суфікс *-ник*". Дана структурна модель прогнозує семантичну модель "пристрій, який виконує дію, що позначена основою". Якщо в цю семантичну модель підставити значення основи (значення суфікса в ній уже враховано), то ми одержимо смисл терміна "лічильник": "пристрій, що виконує лічбу". Вжито тут розуміння структурної та семантичної моделей викладено в роботі С.Ф.Скороходька [18].

Такий компонентний аналіз знайшов своє відображення у так званій теорії ономасіологічних категорій чехословацького лінгвіста Мілоша Докуліла [Цит.за 7: 20].

Із наведеного вище визначення смислу випливає, що до непохідних – кореневих – слів (*стіл, лампа, хліб*) поняття смислу застосовувати не можна. Якщо вважати, що такі слова є структурно простими й не розкладаються на компоненти, то вони не мають смислу. Якщо ж вважати, що вони належать до граничного випадку похідних утворень, що містять лише один компонент (крім нульової морфеми), то смисл кореневих слів доведеться вважати таким, що дорівнює їх значенню.

Для слів (як кореневих, так і похідних), утворених шляхом лексико-семантичного словотворення, тобто шляхом переосмислення, словом вважається значення вихідного слова. Наприклад, словом терміна "пам'ять" – "частина обчислювальної машини, призначена для запису, зберігання та подачі інформації, зображеної в кодовій формі" [5] є загальноживане значення слова "пам'ять".

Ми цілком погоджуємося з думкою А.А. Реформатського: "Переносне значення всякого типу можна пояснити (мотивувати) через пряме, але пряме значення непохідних слів даної мови, де це слово існує, пояснити неможливо" [16: 76].

Таким чином, смисл лексичної одиниці визначається в першу чергу властивостями цієї одиниці й лише опосередковано залежить від лексико-семантичної системи мови. При цьому, певна річ, не треба забувати, що, з одного боку, самі по собі властивості лексичної одиниці, що визначають смисл, тобто значення компонентів і тип структурної моделі, існують в системі мови, більше того, обумовлені системою мови.

Семантика компонентів і тип структурної моделі похідної лексичної одиниці накладають деякі обмеження на положення лексичної одиниці в лексико-семантичній системі мови, а отже,

на її значення. Так, наявність у слові суфікса певної категорії (наприклад, агентивного) або певна семантика основи слова частково зумовлюють його значення.

На відміну від смислу, значення в цілому не залежить від семантики компонентів і типу структурної моделі лексичної одиниці. Воно однозначно характеризується однією із двох величин – денотативним аспектом, тобто співвіднесенням із позначуваним класом предметів, або деривативним аспектом, тобто сукупністю семантичних зв'язків лексичної одиниці з іншими елементами лексико-семантичної системи мови [див. детальніше 9; 19].

Саме завдяки розумінню значення слів можна досягнути та отримати необхідну інформацію. Тому ми погоджуємося з думкою Г.П. Щедровицького, що "в усіх випадках конструкції значень виділяють, фіксують і закріплюють ті чи інші зв'язки та відношення, що входять до об'єктивної структури смислу, який створюється розумінням тексту (або текстів повідомлення)" [25: 233].

Значення терміна "лічильник" ("вузол обчислювальної машини, який служить для лічби імпульсів, що поступають на його вхід") [5] лише частково визначається семантикою компонентів терміна та його структурною моделлю. Для того, щоб повністю ідентифікувати значення терміна, необхідно вяснити або його реальну денотатну співвіднесеність, або семантичні зв'язки з іншими елементами лексико-семантичної системи мови – вузол, обчислювальна машина, лічба, імпульс, поступання, вхід.

Отже, для певних досліджень під мовним значенням можна розуміти лексичне значення слова або стійкого словосполучення, яке закріпилося за ним у лексико-семантичній системі мови і звичайно зафіксоване у тлумачному або термінологічному словнику у вигляді визначення. Звичайно, в таких випадках розглядається тільки предметна складова лексичного значення.

Такий погляд узгоджується з думкою Ф. Енгельса: "...дефініції не мають значення для науки, тому що вони завжди виявляються недостатніми... Але не для побутового вживання коротка вказівка на найбільш загальні і в той же час найбільш характерні відмінні риси в так званій дефініції часто буває корисною і навіть необхідною, та й не може шкодити, якщо тільки від дефініції не вимагають, щоб вона давала більше за те, що вона в змозі виявити" [8: 322].

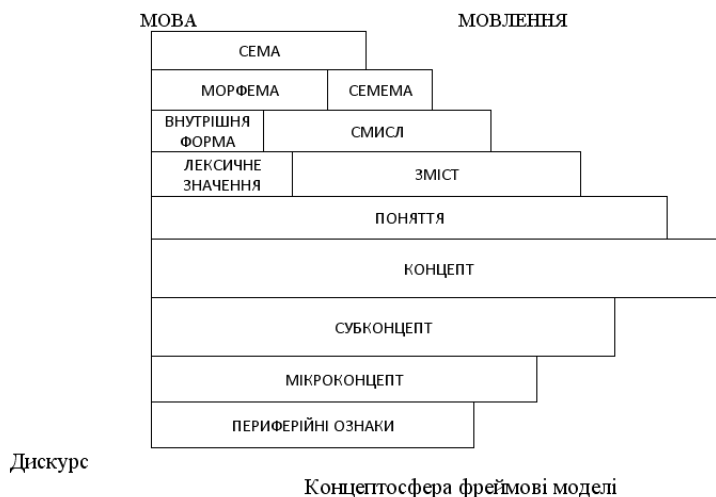
Стає зрозумілим, що смисли є лише посередниками між значенням та матеріальною мовною оболонкою. До того ж не в усіх випадках смисл та значення покривають один одного повністю, так само як аналіз смислу слова не завжди допомагає визначити його значення.

На жаль, ми не змогли в даній статті торкнутись усіх сторін проблеми смислу та значення, зокрема місця останніх у знакових ситуаціях, деяких відмінностей смислу й значення загальноживаної лексики у порівнянні із термінологічною лексикою, питань "вторинних смислів", смислу та значення слів з іншомовними компонентами тощо.

Вивчення діалектичного зв'язку між значенням та смислом має велике значення як у теоретичному, так і в прикладному плані (при визначенні умотивованості лексичної одиниці, розглядаючи її як співвідношення між значенням даної лексичної одиниці та її смислом).

Поняття смислу та значення можна, звичайно, трактувати інакше. Однак немає сумніву в тому, що семантичні категорії, які розглядаються тут як значення та смисл, об'єктивно існують у мові і різниця між ними лінгвістично релевантна.

Якщо спробувати зіставити базові категорії семантики, то можна запропонувати своєрідну піраміду їх присутності та функціонування в мові й мовленні.

Як бачимо, в основі піраміди розташований концепт як найширша категорія зрізу культури, яка характеризується трьома рівновіддаленими колами-складовими, крайніми з яких виступають периферійні ознаки, що, в свою чергу, можуть пересікатися з аналогічними ознаками вже сусідніх концептів. Можна б тут виокремлювати й фрейми як згустки інформації, що можуть складатися з репрезентантів даних кіл. Ледве чи доцільно для продуктивних лінгвістичних досліджень ще більше термінологічно ускладнювати концептуальне поле іншими малозрозумілими, по-різному тлумачуваними реченнями про вузли, але результативність і перспективність таких "препарувань" принаймі на даному етапі становлення концептології в Україні викликає сумніви.

На вищому щаблі піраміди після "концепту" виступає категорія "поняття" як основи концепту, яка на прагматичному рівні може експлікуватися у вигляді словникової енциклопедичної статті. Ще вище категорії семантики репрезентують рівні мови та мовлення. Базою поняття в мові виступає лексичне значення, яке може відтворюватися як дефініція репрезентативного тлумачного словника. У мовленні лексичному значенню відповідає реалізований у тексті зміст. В свою чергу, семантичним ядром лексичного значення у мові виступає внутрішня форма лексичної одиниці, яка актуалізується у мовленні у вигляді смислу. Складниками внутрішньої форми у мові виступають морфемі, яким у мовленні корелюють семами. На вершині піраміди розташовуються найменші семантичні складові – семи.

В такому вигляді піраміда уможлиблює більш-менш однозначне розуміння сфери дискурсу з її практичною реалізацією в інших напрямках досліджень (наприклад, проблема вмотивованості, упорядкування терміносистем, зіставні аспекти мовознавства, мовної політики, когнітивістики, комунікативної лінгвістики, перекладознавства тощо, що я намагався доводити низкою своїх попередніх досліджень). Але це вже інша проблема. Для мене головне в наступному: так, наведені категорії можуть трактуватися інакше, але важливіше системне взаємопосвідчення, аргументоване дослідження, чого не можна зробити без своєрідної наближеної конвенції вітчизняних лінгвістів стосовно приблизно домовлених параметрів понятійного апарату хоча б у загальних рисах, звісно, без догматизму, інакше витворимо власну Вавилонську вежу терміносистеми мовознавства з аналогічними наслідками згубного взаємонерозуміння та несприйняття інших позицій. Давайте чути і розуміти один одного.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бирюков Б. В. Теория смысла Готлоба Фреге. – У кн.: Применение логики в науке и технике. – М.: Изд-во АН СССР, 1960.
2. Ветров А.А. Лингвистика, логика, семиотика. – "Вопросы философии", 1967. – № 2.
3. Ветров А.А. Семиотика и ее основные проблемы. – М., 1968.
4. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. – М., 1958.
5. Вычислительная техника. Терминология. – М., 1968.
6. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию. – Изд-во МГУ 1962.
7. Горецкий Ян. Соотношение понятия и названия. – В сб.: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970.
8. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. – М.: Госполитиздат, 1957.
9. Информационно-поисковая система "БИТ" (отв. ред. А.А. Стогний). – К.: "Наукова думка", 1968.
10. Карнап Р. Значение и необходимость. – М., 1959.
11. Козлова М. С. Философия и язык. – М.: "Мысль", 1972.
12. Колшанский Г.В. Логика и структура языка. – М., 1965.
13. Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – Т.23.
14. Панфилов В. З. Взаимоотношение языка и мышления. – М.: "Наука", 1971.
15. Потебня А. Мысль и язык. – Харьков, 1892.
16. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М., 1967.
17. Семенистый В.Е. О логико-методологическом соотношении значений некоторых языковых знаков и логических констант. – В сб.: Сочетаемость языковых единиц. – Ростов, 1968.
18. Скороходько Э.Ф. Вопросы теории английского словообразования и ее применение к машинному переводу. – К., 1963.
19. Скороходько Е. Ф. Лінгвістичні основи автоматизації інформаційного пошуку. – К.: "Вища школа", 1970.
20. Слюсарева Н. А. О знаковой ситуации. – В сборнике: Язык и мышление. – М., 1967.
21. Тухтин В.С. Отражение, системы, кибернетика. – М., 1972.
22. Черч А. Введение в математическую логику. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960.
23. Чесноков П.В. Слово и соответствующая ему единица мышления. – М.: "Просвещение", 1967.
24. Шанквейлер Э. К вопросу о коммуникативной семантике. – У кн.: Проблемы лексикологии. – Минск: Изд-во БГУ, 1973.
25. Шедровицкий Г.П. Структура знака: смыслы и значение. – У кн.: Проблемы лексикологии. Минск, 1973.
26. Ammer Karl. Einführung in die Sprachwissenschaft. – Bnd. 1. Halle (Saale), 1958.
27. Frege G. Über Begriff und Gegenstand.– "Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie". – Leipzig, 1892. – №16.
28. Frege G. Über Sinn und Bedeutung. – "Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik", 1892. – Bd. 100.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Кияк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Академік вищої школи України; Почесний президент Української спілки германістів вищої школи; DOCTOR HONORIS CAUSA Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фахові мови, термінознавство, теорія та практика перекладу, мовні картини світу.

УДК801.811.161.2

МЕДИЧНИЙ ДИСКУРС У СИСТЕМІ ФАХОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ніна ЛИТВИНЕНКО (Київ, Україна)

У статті запропоновано класифікацію медичного дискурсу з огляду на особливості його функціонування в системі фахової комунікації.

Ключові слова: мовна система, фаховий, дискурс, медичний, дискретний, інтенція, комунікація, стереотипи, мовлення.

This article presents a classification of medical discourse given the characteristics of its functioning in the system of professional communication.

Key words: language system, professional, discourse, medical, discrete, intention, communication, stereotypes, speech.

Стереотипи мовної поведінки учасників комунікації безпосередньо пов'язані із традиціями середовища, що їх формують. Це знаходить відображення у різних типах дискурсу, зокрема тих, для яких визначальним є інституційний чинник. До таких належить медичний дискурс.

Французький філософ і культуролог Мішель Фуко (1926 – 1984) свого часу відзначав тісний зв'язок, що існує між мовними та позамовними “структурами повсякденності” – соціальними, політичними, професійними тощо. Досліджуючи психіатричний дискурс ХІХ століття та дискурс тогочасної медицини, вчений уперше застосував поняття “дискурсивне знання”, “дискурсивна формація”, співвідносячи їх з такими поняттями, як наука, ідеологія, теорія. Одночасно вчений виказував думку про необхідність опису «інституціалізованої області», коли медик розвиває свій дискурс у межах таких сфер, як госпіталь, приватна практика, лабораторія, бібліотека. Все це французький учений відносив до дискурсу медицини, що має певні суспільні обмеження, які він номінував як *інституційні* [8: 37].

Ці обмеження формують певні стандарти, однак ступінь стандартизованості інституційного дискурсу є різним, оскільки у реальному житті прототипний порядок повторюваних ситуацій часто порушується. Р. Водак наводить характерний приклад медичного дискурсу, підґрунтям якого є схема необхідних та достатніх дій, пов'язаних із візитом пацієнта до лікаря, який, однак, зазвичай порушується. Всі учасники спілкування звикли до відхилення від норми й здебільшого спокійно на це реагують [3:55 – 56]. Тому вчені пропонують говорити про наявність м'яких (наведений вище) та жорстких (військовий парад, захист дисертації, отримання нагороди, церковна служба) форм інституційного дискурсу. [5:113]. Хоча існує думка щодо доцільності класифікації інституційних дискурсів виключно за наявністю суспільних інститутів, які їх зумовлюють: політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний [4: 6]. Розрізняють також педагогічний, юридичний, військовий, батьківський дискурси тощо [1]. Ю. Хабермас виокремлює практичний, критичний та етичний дискурси [9:156].

Класифікація інституційного дискурсу на сьогодні потребує особливої уваги, оскільки йдеться про мовлення, яке обслуговує зокрема й фахову комунікацію. При цьому ми не можемо зважати на інституційну ознаку лише як на зовнішній чинник, що відділяє один дискурс від одного за характеристиками їхнього прагматичного спрямування. Варто зважати також на особливості внутрішніх структурних ознак, які зумовлюють функціонування того чи іншого різновиду *інституційного дискурсу*. Це має увиразнити саму сутність цього поняття як мовленнєво-мисленнєвого тексту, що функціонує в певній сфері комунікації і має свої специфічні риси. Адже не забуваймо, що інституційний фаховий дискурс є достатньо структурованим, оскільки, за визначенням Т.А.Ван Дейка [2], сфера діяльності – це обмеження, яке зумовлене наявністю тематичних репертуарів, що моделюють процес спілкування. І хоч вчені радять з обережністю підходити до вживання категорії «структура» стосовно поняття «дискурс», оскільки йдеться про живе мовлення, зауважимо, що, попри відсутність структурного детермінізму, притаманного системі мовних одиниць і рівнів, інституційний фаховий дискурс має свої стандарти, які регулюють його функціонування. Одним із таких стандартів є наявність базової пари учасників комунікації – вчителя та учня, журналіста й читача, лікаря й пацієнта, тобто представників інституту (агентів) та людей, що до них звертаються (клієнтів). Це, у свою чергу, зумовлює таку форму комунікації, як діалог, що передбачає взаємодію між мовцем і слухачем, кожен з яких виконує свою роль.